

Лариса Жижченко

ПРИТЧОВИЙ ХАРАКТЕР ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «НІОБА»

У статті розглядаються особливості жанру повісті «Ніоба» О. Кобилянської. Досліджується вплив притчової структури на жанрові параметри твору. Увагу зосереджено на характеристичності сюжету, типу оповіді, міфопоетиці. Проаналізовано проблематику повісті у світлі притчових ознак твору.

Ключові слова: жанр, притча, повість, проблематика, сюжет.

Кінець XIX — поч. XX ст. позначений змінами у галузі поезики літературних творів. Жанр як форма існування літературного твору зазнав суттєвих змін, що виявилися у генетичній модифікації. О. Кобилянська зверталася у своїй творчості до нових засад поезики. У творах письменниці відбувалися процеси жанрових взаємопроникнень (новела, повість — у баладу, казку, притчу). Отже, актуальним є інтерпретація її повісті «Ніоба» у світлі притчових параметрів, а мета статті — здійснити жанровий аналіз твору. Завдання: виявити притчові ознаки повісті «Ніоба»; здійснити формо-змістовий аналіз твору; дослідити його проблематику.

Повість, на думку літературознавців [4, 316], бере свій початок у жанрі чарівної казки та притчі. У перекладі з давньоруської мови «*притча — це історія, нещасливий випадок, а також приклад — оповідний, алегорично-повчальний твір філософського, релігійного морального змісту з двоскладовою композицією, в основі якої лежить приклад і його пояснення*» [1, 444]. Аналізуючи у світлі сказаного твір «Ніоба», можна дійти висновку, що повість має виразний притчовий характер. Прагнення О. Кобилянської досягнути буття людини у всій повноті спричинило появу такої властивості її повісті, як притчевість. Це знайшло свій відбиток у сюжеті, моделюванні героїв-типів, композиції.

Ю. Клим'юк наголошував, що в притчових творах визначальними є два моменти: перший — основна думка (ідея) домінує над зображенням, другий — оповідь у них здійснюється заради мудрого повчання. Кожна подія чи образ — це лише модель, за допомогою якої пояснюються філософсько осмислені явища громадського життя [2, 446].

Завдяки притчевості у повісті створюється ефект двоплановості: співіснують план зображення та глибокий ідейний концептуальний підтекст, який висвітлює авторське бачення щодо порушеної у творі проблеми. Відомо, що для написання «Ніоби» О. Кобилянська використала реальні життєві факти. Конкретний матеріал

автор осмислює в контексті проблем вселюдського значення, прагнучи зрозуміти, що було причиною нещасливої долі всієї родини Яхновичів.

Структура повісті являє собою систему паралельних ліній — історій життя кожного з персонажів. Сюжету «Ніоби» властива фрагментарність. Головна героїня твору А. Яхнович розповідає про долю членів своєї сім'ї так, що ця оповідь набуває вигляду окремих історій персонажів. Кожна життєва історія ілюструє конкретну лінію поведінки, а ситуація вибору, в якій опиняються всі без винятку діти сім'ї Яхновичів, розкриває їх морально-етичну позицію та світоглядні принципи, і змушує читача зробити певні висновки.

Форма наративу у творі — це спогад головної героїні Анни Яхнович, яка оповідає своєму старшому синові Осипу про те, що трапилося у родині впродовж двадцяти років. Саме завдяки часовій віддаленості є можливість на сучасному етапі мудро споглянути на пережите: «*Тепер вже все минулося й перебулося, — говорить мати синові, — а те, що потім наступило, трагічне й тяжке, застало мене вже однаково саму, з моїм п'яницею. Всі інші мусили мене покинути. Така була Божа воля, і так було вже мені суджено*» [3, 303].

Основна проблема повісті — це «відхід» дітей від батьківського життєвого досвіду, усталених морально-етичних традицій, своєрідний протест проти наперед визначеного життєвого устрою.

У «Ніобі» батьки Яхновичі — утілення патріархальних життєвих принципів. Вони — побожні, чесні люди, які «*знали в житті лиш одну церков, одну дорогу, одну ціль... знали «так» або «не так» і так проживали, доки господь позволив*» (виділення наше — О.К.) [3, 264]. До традиційних життєвих цінностей, які вони вважали непорушними та надійно випробуваними власним досвідом, вони схилили й своїх дітей. Проте, як зауважує Осип, попри всі намагання батьків, кожен обрав свій шлях у житті.

Причина порушення усталеного патріархального порядку в кожного з дітей великої родини

своя, але наслідок один — скалічене життя. Нещастя тягне за собою порушення родового закону (Осип); нехтування людською природою заради ідеї, яка нівелює любов до життя (Василь); слабкість волі й сила пристрасті (Андрій); улаштування особистого щастя на знедоленні ближнього (чоловік Марії); ігнорування реального життя та визнання тільки ідеального (Зоня). Усе це стало причиною трагедії талановитих від природи дітей Яхновичів.

Письменниця вибудовує повість на зображенні страждань кожного героя. Найстарший син Іван несподівано захворів на тиф, коли ще був студентом, і помер. Осип заради жидівки, яку він тоді боготворив, любив і вважав її побожною Рут із Біблії, кинув військовий фах, всупереч батьківській волі одружився з дівчиною іншого віросповідання. Колись він *«від'їхав, мов олень, з гордо піднятою головою»* [3, 34], а через двадцять років повернувся до матері зламаним, передчасно постарілим, горем прихиленим людиною, із тяжкою раною в душі, щоб розкаятись за свій учинок (внук і син християнського походження і таких же родичів — злучився з жидівкою). Випадок, який стався, для попівських родин був нечуваний. Тепер, коли б не хвора дитина (сліпота хлопчика), вочевидь, Осип пішов би із життя. Про теперішнє його упокорення засвідчує поза Осипа під час материнської оповіді-сповіді. Він слухає, уклавши свою голову нерухомо на коліна матері, і майже не дихає.

Історія ще одного сина Яхновичів — Василя — виписана як застереження: не піддаватися впливу ідей, а також роздум про те, що формальне служіння Богові не в змозі людині принести повноту радості життя. У молоді роки Василь усім серцем проїнявся християнською ідеєю (хоча автор не відкидає того, що винуватці тут лише очільники, які релігійне захоплення хлопця використали у своїх політичних цілях), а це потягло за собою трагічні наслідки. Василь обрав шлях безшлюбності, а пізніше взяв нешлюбну жінку до себе. Дізнавшись про долю сина, мати голосить ніби над померлим: *«Василько, оця моя вся надія, цей мій тихий, чутливий хлопчина, він запхався в багно!»* [3, 314].

Старша донька Яхновичів Марія — єдина, яка була, на думку матері, найщасливішою, бо вийшла вдало заміж з любові за чоловіка, який обіймав гарну посаду, але під час народження четвертої дитини померла. Мати робить дещо несподіване пояснення щодо долі Марії: *«Завидування убило її щастя, і тому мусило одне з них умерти, бо де обоє добрі, там одно вмирає»* [3, 288].

Молодша донька Яхновичів Лідка, яка пізніше стала нареченою свого шурина, — уроджена сестра милосердя. Із жертвовною любов'ю вона піклується про осиротілих дітей померлої сестри, доглядає хворого батька. За християнським

розумінням урешті-решт вона має бути винагороджена за своє терпіння та смиріння, проте невмолима сила Долі руйнує і її життя. Наречений зраджує Лідку з її рідною сестрою Оленою, яка зовсім не відчуває докорів сумління за свій учинок. Але потім і чоловік покійної Марії, зять Яхновичів, покараний за зраду. Отже, кожен із персонажів несе свій хрест за власне відступництво.

Герої повісті «Ніоба», як і образи притчі, — сформовані типи, що постають суб'єктами морально-етичного вибору. Життєвий вибір, як зазначено вище, зробили всі герої повісті. Виняток не становить і наймолодша донька Зоня. Її історія виступає антипаралеллю до образу Олени Ляуфлер із повісті «Людина». Олена мріяла про духовне життя і не замислювалась над тим, що ідеали не завжди можуть перетворюватися на життєву реальність. Проте скрутне матеріальне становище сім'ї Ляуфлерів змушує Олену змінити життєві принципи.

У «Ніобі» героїня в іншій ситуації. Волею випадку Зоня потрапляє в родину заможних свояків і має можливість усебічно розвиватися. Надійно захищена від усіх негараздів життя щирою опікою свого дядька дівчина вивчає іноземні мови, пізнає європейську літературу тощо. Як і сама О. Кобилянська, Зоня любить самоту, що дає їй можливість заглибитись у свій внутрішній світ, вирішити екзистенційне питання: хто я є насправді? Через те, можливо, у фіналі героїня «Ніоби» робить вибір на користь краси та мистецтва. Дівчина розриває заручини з майбутнім богословом Олексою, бо буденність дала б про себе знати у їхньому житті. Якщо б у повісті «Ніоба» Зоня потрапила в умови, у яких опинилася Олена Ляуфлер, то, мабуть, фінал був би такий, як і в «Людині», бо героїня любить своїх рідних і навряд чи залишилась би байдужою до їхніх страждань. Доля Олени, з точки зору патріархального світогляду її родичів, — щаслива (дівчина одружилася із заможним лісничим). Доля Зони також складається зовні добре. Але у першому і у другому випадку на героїнь чекає безрадісне життя. Причиною трагедії є невміння героїв віднайти гармонію як основу людського існування.

Наявність у вселюдському контексті «кінського копита прози» та арфи в душі (арфа — образ-символ у тексті) — життєва реальність, серед якої перебуває героїня повісті. У автобіографічних записках Ольга Кобилянська теж осмислює це протиріччя через дві душі: практичну й «поранкову». Дві душі, очевидно, має і її героїня Зоня. Два різні за світоглядом чоловіки знаходяться поруч із нею. Олекса — практичний, приземлений, не може зрозуміти вдачу дівчини, намагається силоміць прищепити їй свої прагматичні життєві принципи. Чужинець-німець — естет, що здатен побачити в Зоні мистецьку особистість,

чого в силу свого обмеженого світогляду не зміг побачити Олекса. Тому, вочевидь, дівчина обирає шлях самотнього життя. Вона просить у матері благословення свого вибору (жертвоне слугування родині), який іде в розріз із материнським розумінням щастя. Мати радить дівчині «йти в народ». Проте Зоня цієї поради не розуміє. Важко конкретно збагнути, що в розумінні О. Кобилянської означає «йти в народ»: спілкуватися з селянами чи допомагати знедоленим, а якщо допомагати, то як? У самої письменниці, як це зрозуміло з тексту, не було чіткої позиції щодо ролі інтелігенції в житті народу.

У повісті «Ніоба» Анна Яхнович постає і як звичайний персонаж, і виступає в ролі образ-символу. Одним із лейтмотивів повісті є образ горем змороної матері, який асоціюється зі стражданнями Богородиці перед хресними муками свого сина. У зв'язку з цим цікавим є зауваження художника-чужинця, якого всім серцем покохала Зоня: *«Моя жрекине! Ти моя прекрасна й чиста жрекине! Я відчуваю вповні твої муки, але знай, не лише ти одна носиш хрест, його носить кожний у житті. І коли ти думаєш, що цей або той щасливіший від тебе, то знай, що саме він найнужде-ніший»* (виділення наше — О.К.) [3, 356].

Але, вочевидь, найтяжчий хрест випав матері Яхнович: бачити своїх талановитих дітей нещасливими чи мертвими. Любов, що живе у серці цієї жінки, споріднена з христовою любов'ю, класичне визначення якої пішло від апостола Павла (епіграф повісті — трактування християнської любові). Наймолодший син, із яким залишилась жити мати в селі, так і не став господарем. Андруша — п'яниця, яких у селі мало, пропаща людина. Свого часу він не зміг пережити нещасливу любов і відтоді став злостивою людиною. Усю свою тугу та ненависть він переніс на батьків, проклинав їх за те, що дали йому життя: *«нехай вам те Бог простить, а я вам сього простити не можу бо в моїй груді не маю нічого, крім муки і пекла; це становить моє буття, яке маю вам завдячити»* (виділення наше — О.К.) [3, 300]. Муку та пекло можна пояснити: вони — від глибокого деструктивного начала цього чоловіка. Але чому в богобоязкій родині, де мати щира молитовниця за всіх без винятку своїх дітей, народився такий син, пояснити в межах повісті навряд чи можливо. Слухаючи оповідь матері про наймолодшого сина Андрушу, Осип зауважує, що той

поводить себе як звірина, до якої треба приступати з батою. Христова ж любов Анни Яхнович і в цьому п'яниці відчула щось неповнолітнє й дитинне, що показує йому світ завжди гарним і в рожевім світлі, й може «в тім і криється його безталанне щастя». Мати не докоряє йому, бо для кожної своєї дитини має «окремі очі» й любить і там, де другі відчувають погорду та зневагу.

Історія Яхнович та її дітей відсилає читача до античного міфу про Ніобу — матір-страдницю, що внаслідок власної зухвалості перед богами втратила всіх своїх дітей.

Як зазначає Ю. Клим'юк, притчевість, є одним із видів художнього узагальнення. Вона має зв'язок із міфологізмом у літературі [2, 446]. Це спричиняє безпосереднє звернення до поетики притчі, виступає як закономірність міфологізації художнього твору. Повість відсилає нас до грецького міфу про Ніобу, що була дружиною Амфіона і мала дванадцятьох дітей, які загинули. Її чоловік, вражений загибеллю дітей, покінчив життя самогубством, а сама Ніоба скам'яніла від горя [5, 401]. Причиною нещастя є зухвалість матері, яка наважилася вихвалити своїх дітей, зневаживши цим богиню Лето, яка мала тільки двох дітей: Артеміду й Аполона, які жорстоко помстилися за образу матері й в один день стрілами знищили всіх дітей Ніоби. У межах міфу до трагедії спричинилася Ніоба, яка спровокувала небожителів до помсти. Можливо, Анна Яхнович також неусвідомлено спричинилася до трагедії власних дітей, постійно наголошуючи на їх винятковості.

Л. Ніковський, який теж звернув увагу на це, зауважив, що особливою винятковістю діти справді не відзначалися. Материнська ілюзія послугувала причиною великих сподівань, які, можливо, насправді не могли здійснитися. З одного боку, традиційна атмосфера сім'ї для дітей великої родини виявилася несприятливою для наслідування: діти всі як один своїм життєвим вибором заперечують її, з іншого — бажаний власний вибір виявився нежиттєздатним. Вочевидь, істина — у пошуку гармонії між традицією та новацією, матеріальним і духовним, земним і небесним. Отже, ретельний аналіз тексту «Ніоба» можливо здійснити, залучивши художній досвід притчі, власне, притчевість, як якість художньої структури повісті, яка виступає характеристикою ідейно-змістового наповнення твору.

ДЖЕРЕЛА

1. Клим'юк Ю. Притча / Ю. Клим'юк // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці : Золоті литаври, 2001. — С. 444–446.
2. Клим'юк Ю. Притчевість / Ю. Клим'юк // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці : Золоті литаври, 2001. — С. 446–447.
3. Кобилянська О. Ниоба // Твори: у 3 т. / Ольга Кобилянська. — К. : Держ. вид-во худож. літ., 1956. — Т. 2. — С. 259–371.
4. Теория литературы : учебное пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: в 2 т. / [под ред. Н.Д. Тмарченко]. — Т. I : Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика / Н.Д. Тмарченко, В.И. Тюпа, С.Н. Бройтман. — М. : Издательский центр «Академия», 2004. — 512 с.
5. Ярхо В.Н. Ниоба / В.Н. Ярхо // Мифы народов мира: энциклопедия в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. — М. : Сов. энциклопедия, 1992. — Т. 2. — С. 401.

В статье рассматриваются особенности жанра повести «Ниоба». Исследуется влияние притчевой структуры на жанровые параметры произведения. Внимание сосредоточено на характеристике сюжета, типе рассказывания, мифопоэтике. Проанализировано проблематику повести в свете притчевых признаков произведения.

Ключевые слова: жанр, притча, повесть, проблематика, сюжет.

The article examines peculiarities of the genre of the novel “Nioba”. It investigates influence of the parable structure on the genre settings of works. A special attention is paid to the characteristics of the plot, types of storytelling, mythopoetics. It analyzes the problems of the novel according to parable features of the work.

Key words: genre, parable, novel, problems, plot.

УДК 82(477)«18»(092)

Вікторія Колкутіна

ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Д. ДОНЦОВА-КРИТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ КАТЕГОРІЇ ІРОНІЧНОГО

Об'єктом характеристики у статті стали порівняльні дослідження Д. Донцова-літературного критика, який у своїх студіях дослідив концепцію романтичної іронії у вигляді інтегральної частини творів М. Гоголя, І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Черемшини, В. Стефаніка як вияв їх світобачення і світорозуміння, як підґрунтя цілих світоглядних систем. З'ясовано, що критична рефлексія Д. Донцова своєрідна — це свого роду ідеологія, виражена у художніх формах і образах.

Ключові слова: категорія іронічного, літературні студії, компаративні дослідження.

Світогляд Д. Донцова-романтика формувався на переконанні, що кожен народ наділений силою духу, вкладеного в нього Богом. Критик проаналізував найзнаковіші твори І. Котляревського, М. Гоголя, Т. Шевченка, О. Стороженка різних років написання і визнав, що їх незмінною рисою виступає іронія. Це естетично-філософська категорія, що дає можливість письменнику звільнитися від «канонізованої народницької філософії» [7, 192], від «фальшивого

уявлення зовнішнього світу» [7, 192]. На переконання Д. Донцова, іронія несе у собі утопічний компонент — як засіб критичної оцінки реальності, спосіб моделювання або освоєння майбутнього, продукує утопізм як тип свідомості, що розширює свої можливості у «перехідний час», коли суспільство перебуває у стані руйнації старої соціальної системи.

Попри наявність ґрунтовних праць [9] про творчість «вічного будителя нації» [1], дослідники